

Раде Рајић, потпуковник

Веома мало професија, међу којима је и официрски позив, пресудно утиче на историју и судбину државе, друштва и нације. Официрски позив, према томе, има стратегијски значај, посебно за државе и народе који су кроз историју водили бројне ратне сукобе и били изложени страдањима и разарањима. Официрски позив је једина професија која све своје квалитете и способности доказује у рату. Од официра умногоме зависи исход рата. Да би официрска професија имала што већу моћ организује се официрски кор, као посебан елитни слој људи у војсци и друштву. Његове вредности морају се подићи и одржати на пијадесталу части, угледа, националног признања и достојанства. Официрски позив зависи од државе, друштва и нације. Они му, прво, одређују легитимитет, признање и статус, а затим захтевају његову моћ, професионалну част, професионалну етику и отаџбинску националну дужност. Све то остварује официрски кор, јер не могу, нити су у стању да то остваре само официри. Иако могу предлагати професионалну корпоративну организацију официра у официрски кор, немају право, нити то могу да наметну држави, друштву и нацији.

Све модерне армије света имају свој официрски кор. Славна српска војска имала је изванредан официрски кор, који заслужује посебну пажњу у процесу трансформације Војске Југославије.

У савременом свету се осуђује рат. То војном позиву поставља бројне проблеме, тако да важност професионалног војника губи од „светости“, изузетности, друштвеног статуса и признања, односно чести. С друге стране, ма колико да се рат осуђује, он је историјска чињеница и стварност савременог света. Наиме, увек се ратовало, с тим што су ратови временом постајали све суровији, разорнији, бешчаснији и трагичнији.

На балканским просторима ратови су најпогубнији били за српски народ. Отуда наш народ треба о војном позиву уопште, а посебно о официрском кору, да има другачије мишљење од оног које нам други намећу. Умањивање значаја професије официра и његове квалитетне корпоративне професионалне организованости нарочито је опасно за наш народ. То одговара нашим непријатељима у случају рата, јер је и то један од облика слабења садашњег или будућег противника.

Свака савремена војска, а нарочито војске развијених земаља запада, имају свој официрски кадар организован у официрски кор. У нас је официрски кор у последњих пола века схваћен као анахрон, реакционаран, кастински, монархистички, великосрпски итд. Сада, када се након последњег рата на просторима СФРЈ извлаче веома поучна искуства у вези с неким питањима и доносе стратегијске одлуке за стварање савремене, способне, одане и часне војске, актуелне су и многе друге, раније тешко прихватљиве поставке организације и модернизације наше војске – Војске Југославије.

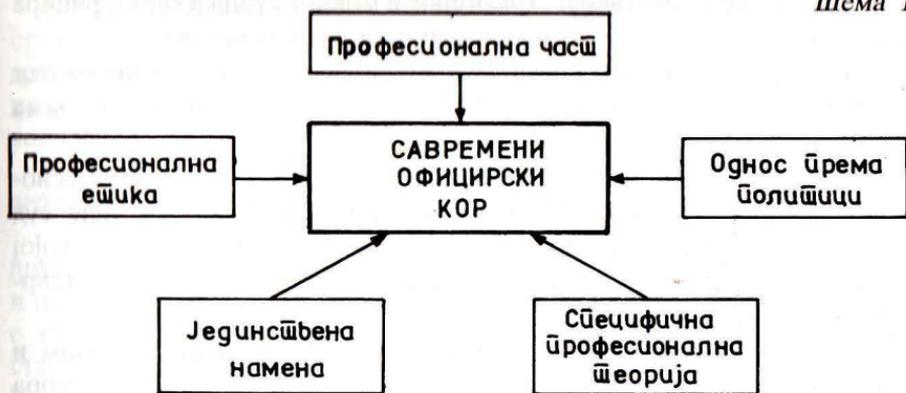
Један од најважнијих садржаја из целине организације војске јесте организација официрског кора. Али, официрски кадар, да би задовољио своје основне отаџбинске, националне и државне циљеве и интересе морао би да буде организован у официрски кор. Измишљати нешто „ново“ и експериментисати са неким „могућим“ другим решењима је непотребно. Официрски кор је у многим државама и њиховим војскама већ одавно усвојен, проверен, потврђен и доказан као најбоље решење. На крају, имала га је и успесима овековечила и славна српска војска.

Враћање највреднијим и најлепшим традицијама било би непотпуно, а делом и површно, ако се у примереном облику и према савременим околностима и захтевима модерне и ефикасне војске не покрену иницијативе и активности у правцу стварања официрског кора који ће бити понос наше државе, нашег народа, свих грађана и целе војске. Најважније разлике између официрског кора и свих других професија и њихових облика корпоративног организовања јесу његова:

- јединствена намена и природа,
- специфична професионална теорија – теорија ратне вештине,
- професионална етика,
- професионална част,
- специфична улога и однос према политици.

Јединствена намена и природа официрског кора

Све чешће се помиње „официрски кор“, иако се о њему веома мало зна, па се често не прави разлика између њега и официрског кадра. Међутим, официрски кадар је скуп официра једне војске, али као такав не чини официрски кор. Официрски кор је посебно бирани и у војним академијама и другим високим војним школама обучавани, оспособљавани, у националном и патриотском духу васпитавани старешински састав, оплемењен националном официрском чашћу, задојен славним националним војничким традицијама, прожет високом дисциплином, надахнут храброшћу и јунаштвом и спреман на пожртвовање за националне и отаџбинске идеале. Организован је у специфичној професионално-корпоративној организацији, која је релативно затворена, једнодушна, чврста, братска и часна организација активних официра одређених за националну војску у националној или грађанској држави.

Специфичности корпоративног организовања професионалног официра

Свака корпоративна организација у основи подразумева релативну затвореност, коју карактеришу: специфична административна управа, посвећена циљевима корпоративне организације, континуирано и сврсисходно ангажовање и деловање. Официрски кор је, за разлику од других облика корпоративног организовања одређених професија, организација већег степена затворености, коју неминовно намеће потребан ниво заштите тајности и мера безбедносног обезбеђења. Унутрашња хомогеност, јединство и дух официрског кора знатно су важнији и израженији него у другим корпоративним удружењима и организацијама, а посебно је значајан снажан утицај етичких, односно моралних норми и кодекса који се усвајају и негују у официрском кору.

Иако су организације официрског кора у савременим армијама различите, оне су сличне по томе што се начелно, јављају два облика организовања официрског кора. Први облик организовања је официрски кор који постоји у саставу организацијско-формаџиских јединица и установа. Он обухвата целокупан официрски састав те јединице, односно установе, чији је командант, односно начелник, уједно командант или начелник официрског кора те јединице или установе. Таквим обликом организовања омогућава се решавање свих питања из домена непосредне намене, живота и рада у јединици, односно установи, а по начелима и принципима чисто војне организације. Према томе, командант јединице, односно начелник установе, може према својој процени да сазове све своје официре да би решавао одговарајућа питања. У том случају нема договарања, гласања, полемика или једнакости. Ти састанци одишу војничким духом, субординаџијом, одговорношћу, заповедањем и обавезом извршавања наређења, дужности и задатака. Циљ таквог облика организовања официра у официрски кор је:

– већа ефикасност система руковођења и командовања јединицом, односно установом у свим приликама и условима;

– стварање јединственог, хомогеног и моћног утицаја свих официра према њиховим дужностима и обавезама на радном месту;

– јачање и одржавање правилних војничких односа, разумне високе дисциплине, послушности и одговорности, према строгим захтевима субординације и једностарешинства;

– да кроз судове части штите, бране и развијају високу професионалну официрску част. Ти судови су нарочито важни јер чине суд другова који у име свих осталих официра суде независно, по својој савести и важећим кодексима официрске части. У развијеном официрском кору њихов утицај је веома моћан и поштован;

– развијање официрског духа заснованог на високим етичким и моралним захтевима професије. Официрски дух се нарочито мора изражавати честољубљем, другарством до братства, дисциплином, солидарношћу, поносом и достојанством, и националним патриотизмом;

– потреба примереног одвајања официра од осталих структура у војсци због њихове посебне професионалне функције која је, у односу на остале, много значајнија. Због тога и постоје одвојене официрске кантине и официрски клубови;

– повољнији утицај официра на кадровска и персонална решења управо због потпунијег увида у реалне вредности сваког официра у својој јединици, односно установи, при чему професионална част и способност имају знатан утицај.

Други облик организовања официрског кора је на нивоу гарнизона. Уколико је то тешко оствариво (на пример, у великим градовима са већим бројем различитих јединица и установа), прибегава се прикладнијем облику организовања, на пример: официрски кор код генералштаба; официрски кор команде РВ; одређене установе војске итд. Тај облик организовања официрског кора карактерише следеће:

– одговарајући правилник рада, који одобрава, начелно, министар одбране. Правилник се доноси на предлог већине официра;

– свој рад и активности официрски кор остварује у официрским домовима или официрским клубовима;

– сваки официрски кор бира своје органе и има своју администрацију. Од тих органа најважнији су: председник официрског кора, управни орган скупштине, скупштина официрског кора, одређене комисије и секције, а по потреби веће части и други одговарајући органи. Уколико је официрски кор у неким гарнизонима мањи, формира органе који су му неопходни;

– односи се не заснивају на војничким принципима руковођења и командовања, већ на принципима једнакости са друштвене тачке гледишта, али уз уважавање и поштовање функција и чинова официра;

– рад се одвија на скупштинама официрског кора и кроз рад одговарајућих органа;

– ако се формира веће части, оно служи само као саветодавни орган у официрском кору. Сарађује са судовима части и, посебно, са другим већима части и осталим установама и организацијама које могу да доприносе развоју војничке етике, морала војске и војничке части уопште;

– разна предавања, војностручна настава из појединих области, дебате, округли столови, информисања, итд.;

– веома значајна активност усмерена на социјални, материјални и друштвени статус официра и њихових породица, као и осталог активног и пензионисаног старешинског кадра и ратних војних инвалида. У вези с тим, изражен је утицај одговарајућих органа официрског кора на стамбену проблематику активних старешина и њихових породица. Такође, он утиче на решавање одређених приватних проблема или пропуста појединих официра;

– предузимање мера за помоћ и побошљање услова живота и рада, дружења и забаве и одмора и рекреације;

– развијање националног духа и неговање традиција официрске професије, а обавља и друге задатке корисне за јединство и друштвени углед официра, али и свих старешина и њихових породица.

Још је Карађорђе током Првог српског устанка увидео неопходност организованог и школованог старешинског кадра у тадашњој српској устаничкој народној војсци. Зато је у оквиру уставних промена 1808. године одређено да се формира стајаћа војска. То је подразумевало и стварање стручног организованог старешинског, односно заповедничког кадра. Карађорђе је тим поводом издао наредбе нахијским кнезовима у којима им се заповеда да уведу „нови ред“, чиме је иницирано формирање официрског кора у тадашњој народној војсци.¹

Пуковник Милош Васић, некадашњи министар војни и један од наших најпознатијих војних теоретичара, посебно указује на важност војничког духа официрског кора и његовог утицаја на укупну моралну и духовну снагу војске.

Славни војвода Живојин Мишић у својој *Стратегији*, поред осталог, указује на намену и значај официрског кора. Он посебно наглашава да је држава дужна да у одређеном степену води рачуна о официрском кору ако мисли да јој корисно послужи у најтежим и ратним временима, када се решава питање слободе и части свог народа.²

Један од управитеља Војне академије, бригадни генерал Миливоје Николајевић, поручио је младим, тек произведеним официрима да се официрском кору поверавају најбитнији национални интереси у најкритичнијим тренуцима и да се у његове руке ставља на располагање народна снага са вером да ће се остварити војничка победа.³

¹ Годишњица Николе Чупића, 1912, књ. XXXI, стр. 157 и 158.

² Ж. Мишић, *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 112–121.

³ М. Николајевић, *Искрен савет мојим драгим друговима* (2. писмо), Штампарска радионица Мин. војске и морнарице, Београд, 1936.

Као посебан пример намене, утицаја, моћи и природе официјерског кора може да послужи официјерски кор Немачке. Када је Бизмарк осамдесетих година 19. века мерио војну снагу царевине Немачке, главну силу своје државе видео је у официјерском кору. Такав квалитетан официјерски кор у то време није имала ниједна држава. Бизмарк, за кога се често тврди да је поставио основе модерне Немачке, уједно је поставио најјаче темеље моћи, јединства и духа немачког официјерског кора. Те вредности у њиховом официјерском кору, и поред пораза у оба светска рата, још увек трају.⁴

Ти, као и многи други примери јединствене намене и природе официјерског кора указују да су значај, улога, дужности и задаци официјерског кора готово сваке савремене, модерне и снажне војске у суштини остали исти. Официјерски кор се развијао и јачао према новим захтевима развоја војски и општег културног, научно и техничко-технолошког напретка појединих држава, а постављају му се све сложеније, теже и одговорније дужности.

Основна дужност професионалних официјера јесте да обучавају и оспособљавају војску и народ за рат и да успешно командују својим јединицама и установама ради остварења одређених политичких и ратних циљева војничком победом у рату. С обзиром на то да је рат сложен и тежак процес који захвата целокупно биће једне државе и друштва, односно нације, значај официјерског кора је нарочито наглашен. Да би моћ официјера била што већа, а дужности обављене на високом нивоу, официјери се још у мирнодопском периоду организују у официјерски кор. Своју праву вредност преко официјерског кора могу најбоље да испоље и докажу онда када је отаџбини, држави и нацији најпотребније, а то је време рата. Официјери су најодговорнији за победу или пораз у рату, али само у случају да су држава, друштво и нација захтевали и дали легитимитет и подршку официјерима кроз официјерски кор. Наравно, ако официјерског кора нема, одговорност за неуспех у рату не може да преузме официјерски кадар.

Официјерски кор развија своју професионалну етику и своју професионалну официјерску част, која има изузетну и незаменљиву важност. Она је кичма војничке части и, као таква, васпитач, пример, идеал и срж морала војске сваке државе. Официјерски кор мора да се залаже за савремени професионализам примерен нашим реалним потенцијалима и карактеристикама националног духа и менталитета. Он је дужан да образује и оспособи квалитетну и поуздану војску; да развије одговарајућу доктрину вођења рата, да разради и спроведе чврсту, тврду и реалистичну борбену обуку; да се залаже за систематску модернизацију и најефикаснију организацију оружаних снага у целини; да обезбеђује квалитетан и поуздан подмладак старешинског састава који излази из

⁴ И после пораза Немачке у оба светска рата, немачки официјерски кор остао је веома хомоген, с великим утицајем у немачком народу. Немачки официјерски кор је поново створио савремену и моћну војску, па је Немачка опет у европским оквирима велика војна сила.

војних школа и академија и да, на основу позитивне професионалне селекције, издваја најспособније и најчасније офицере и даље школује елитни део официрског кора изузетних способности; да створи моћан генералштаб и да обезбеди посебан кадар за потребе министарства одбране.

Дужност официрског кора је развијање националног поноса и патриотизма готово до фанатизма, нарочито у самом официрском кору и у војним академијама. У официрском кору се мора истицати осећај за националне вредности, прошлост и историју и утицај официрске професије на националну историју. Такође, официрски кор схвата важност војног васпитања и образовања младе мушке популације која долази у војску. Њу треба оплеменити оним вредностима и врлинама којима се подстичу и уздижу: патриотизам, част, поштење, искреност, правдољубивост, одговорност, дисциплина, истрајност, другарство, хуманост, понос, достојанство, хигијена, здрав дух и телесна отпорност и издржљивост. Те особине и врлине се са правом очекују од младића по одслужењу војног рока, како у грађанству, тако и у поновном ангажовању у ратним јединицама. Такво васпитање и образовање само могу да допринесу већој општој културној вредности свих грађана у држави.

Официрски кор развија своју посебну војну теорију, односно теорију ратне вештине, чије се најважније карактеристике знатно разликују од осталих професионалних и научних теорија, мада многе од њих налазе примену у развоју оружаних снага и њихове војне моћи. Своју професионалну теорију – теорију ратне вештине, официрски кор усклађује са савременом ратном праксом, примереном менталитету и природи наше нације, развијајући сопствену националну тактику ратовања у различитим условима вођења рата. Он има обавезу да у рату из генералштаба и свог састава изнедри изванредне команданте и војсковође који ће моћ официрског кора и целе војске знатно увећати, а ратне победе што успешније и славније завршити. Ако официрски кор не испуни ту своју обавезу, промашио је један од својих најважнијих ратних задатака, а последице тога могу бити трагичне по државу, друштво и нацију.

Пошто је официрски кор срце војске,⁵ његов војнички дух, славна традиција и лични пример морају да прожимају целокупан старешински састав и војску. Моћ војничког духа који васпитава официрски кор изражена је у војничкој части, јунаштву, патриотизму, дисциплини и послушности. Војска која није прожета таквим војничким духом осуђена је у рату на пораз.

Посебна брига официрског кора јесу квалитет и статус целокупног професионалног подофицирског кадра, тј. његово уважавање, разумевање, школовање, оспособљавање и социјално стање. Целокупан официрски кор своје подофицире прихвата, поштује и воли као своју млађу браћу, као своје најверније и најбоље сараднике и ратне другове,

⁵ А. Гаве, *Вештина командовања*, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 121 (аутор наводи незамењивост официрског кора, који чини „*жилу живота* целе војске“).

као најпоузданије ослонце у трансмисији на релацији: официр – подофицир – војник. Официрски кор веома јасно уочава незаменљивост квалитетног, бројног, часног и способног подофицирског кадра, из којег најбоље и најспособније старешине подстиче на даље школовање у војним академијама, превођење у официрски чин и примање у официрски кор.⁶

Управо због своје јединствене намене, значаја и утицаја у држави, а посебно у војсци, многе државе света имају традиционално развијен, успешан и квалитетан официрски кор. Он је, доказано и проверено, најбоље и најрационалније решење за сваку савремену војску која има своје националне, државне и отаџбинске идеале.

Ратна вештина као професионална теорија официрског кора

Једна од специфичности официрског кора у односу на остале професије јесте његова професионална теорија, односно ратна вештина,⁷ која је и теорија и пракса припремања и вођења оружане борбе. Она је једна од најважнијих дисциплина у систему војних наука. Подручје њеног истраживања и бављења је део области друштвеног живота у рату, у најсложенијим и најтежим условима, када се бране највиталнији егзистенцијални интереси нације, друштва и државе.

Специфичност ратне вештине је у томе што су супротстављена схватања о томе да ли је она наука или вештина, односно да ли је и наука и вештина. Свакако, чињеница је да ратна вештина зависи од великог броја познатих и мерљивих чинилаца и услова. Поред тих, постоје и многи други чиниоци и услови који су теже мерљиви, непредвидиви и случајни. Самим тим, јављају се неки специфични облици законитости који нису карактеристични за егзактне науке („Рат је област случајности“, каже Клаузевиц), па је за успешно вођење борбених дејстава потребна вештина, а не само знање и наука.

Прихватање ратне вештине као професионалне теорије официрског кора у савременим армијама света је реалност. Велики научни, техничко-технолошки потенцијал који је садржан и ангажован у комплексу наоружања, модернизације, организације, припреме и употребе савремених војски захтева моћну професионалну теорију и праксу официрског кора. За управљање таквим ратним потенцијалима изузетних борбених могућности потребна су темељита научна професионална знања која нема, нити их може дати, ниједна друга професија из друштва. Такво научно знање, обједињено са професионалном вештином припремања, организовања и извођења борбених дејстава, официрском кору једне савремене војске поставља нове и веома оштре захтеве

⁶ У рату се многи подофицири, због изузетне храбрости, пожртвовања и способности, унапређују у официрске чинове. Многи подофицири српске војске током Првог светског рата унапређени су у официрске чинове или су одликовани ратним одликовањима закључно са Златним орденом Карађорђевог звезде са мачевима војничког реда (Ж. Маринковић, *Подофицири наше војске*, стр. 32).

⁷ Опширније: *Војна енциклопедија*, II издање, ВИЗ, 1963, Т-8, стр. 17–19.

везане за високу професионалну стручност, широку научну освештеност, велику интелектуалну радозналост, непоколебљиву вољу и одговарајући друштвени статус.

Приликом разматрања ратне вештине као професионалне теорије и праксе официрског кора треба узимати у обзир да она обухвата, у одређеном степену, и садржаје ратних вештина и војних доктрина суседних држава, посебно држава потенцијалних непријатеља у евентуалном рату. Због одређених разлика у теоријама ратних вештина појединих земаља, које су узроковане специфичним културним, историјским, географским, демографским, економским, климатским, традиционалним и другим карактеристикама и потенцијалима, свака држава, преко свог официрског кора, односно кадра, развија себи примерену теорију ратне вештине. Она би требало да буде најприхватљивија и националном духу и менталитету, тј. најбоља ратна вештина коју успоставља официрски кор као своју професионалну теорију.

У односу на многе друге професионалне теорије, које су целокупне, или је већи њихов део доступан широкој јавности, за професионалну теорију официрског кора је карактеристично то да је највећим делом затворена за јавност и чини према одређеним степенима, војну тајну. Са њом се, у принципу, не излази у јавност.

Теорија ратне вештине је многим другим професијама и занимањима тешко прихватљива и разумљива. Цивилни дух не може у потпуности, а понекад ни у основним поставкама, да схвати и разуме ратну вештину ни као науку, ни као вештину. Управо зато су веома опасна цивилна уплитања у организацију, развој, употребу, руковођење и командовање војском. Када се почну јављати мешетарења цивилних структура по војсци, посебно у ратним временима, редовно се јављају тешке последице по војску, државу, друштво и нацију. Наиме, само цивилна лица која имају потребан ниво војностручних знања могу да буду од користи у војсци и друштву. Војска у којој се осећа претеран цивилни утицај губи своју основну карактеристику – војнички дух. Савремени професионализам у војсци не трпи такав цивилни утицај и ослања се искључиво на професионални војнички кадар и дух официрског кора.

Често се у војној терминологији, поред појма *ратна вештина*, сусреће појам *војна наука*. Војна наука је систем знања о суштини и садржају оружане борбе и рата у целини. Као и свака наука, она се бави истраживањем, објашњавањем и дефинисањем објективних законитости у домену изучавања рата и његовог најбитнијег елемента – оружане борбе, али и суштинских проблема и праксе ратне вештине. Иако и друге науке изучавају рат и оружану борбу са својих аспеката, као социологија, историја, право, медицина, психологија итд., само војна наука изучава рат са позиција ратне вештине – том се проблематиком не бави ниједна друга наука.

Међутим, теорија ратне вештине се не поистовећује са војном науком, јер се полази од претпоставке да у рату и у оружаном борби не

постоје научни принципи и поступци које је могуће научно доказати. У ратној вештини се исказује велики значај војсковође и његових способности, његове вештине, односно не само његове вештине, већ и вештине старешина у командовању јединицама у борби.⁸ Војна наука даје принципе и правила за вођење оружане борбе, а само вођење оружане борбе потпада под ратну вештину. Према томе, примена војне теорије у постизању циљева рата и оружане борбе јесте ратна вештина. Ратовање је, тако, и наука и вештина.

Војна наука и ратна вештина имају велики утицај на формирање и образовање војне доктрине. У формирању војне доктрине највећи значај имају генералштаб војске, министарство одбране, команде видова, високошколске, наставно-научне и друге војнонаучне установе, као и неке друге организације и установе које могу да допринесу што примеренијој и квалитетнијој војној доктрини. Значајно могу да допринесу и истакнути војни теоретичари и њихова дела, који су, понекад, одређивали основне поставке војних доктрина појединих земаља. Официрски кор се, тако, путем своје специфичне професионалне теорије, односно војне науке, теорије ратне вештине, јавља као незаменљив чинилац у формирању и изграђивању ратне доктрине сваке државе.

Професионална етика официрског кора

Професионална етика официрског кора представља и одређује високе моралне вредности⁹ и норме које регулишу унутрашње односе у официрском кору према структури његове организације и одређује односе официрског кора према његовим спољним сарадницима, организацијама и институцијама у друштву и држави. Према томе, она укључује одговарајуће вредности и норме, схватања и одговорности помоћу којих официрски кор одређује своје међусобне односе са влашћу, друштвом и државом, али се њоме одређују и унутрашњи односи у самом официрском кору. Етика официрског кора има функцију да створи слику официрског кора у друштву и држави, као и слику о самом себи као целини, односно о официру као појединцу.¹⁰

Официрски кор својом професионалном етиком успоставља једну нормативну структуру вредности и њену унутрашњу хијерархију по нивоима моћи у војној организацији, а све ради јачања унутрашње хомогености официрског кора и чврстог усвајања високо цењене и друштвено признате етичке норме код сваког официра. Тако снажно

⁸ Вековима се на ратну вештину гледало као на личну вештину команданта и војсковође и њихове индивидуалне способности вештог командовања и успешног решавања битака и бојева. Касније се јављају одређена теоретска тумачења начела и принципа тактике, која ће прерастати у веома комплексне сфере војне науке, односно теорије ратне вештине.

⁹ В. Павићевић, *Основни етички појмови и проблеми*, I део, „Просвета“, Београд, 1972, стр. 11.

¹⁰ Исто, стр. 16.

успостављене етичке вредности официир преноси на своје потчињене и своју војску у наставном и васпитно-образовном процесу.

Најважније вредности на којима се успоставља професионална етика официрског кора морају да почивају на: националном патриотизму, славној војничкој традицији највиших вредности, војничком духу официрског кора, савременој војноетичкој мисли и високим општепризнатим етичким вредностима у држави и друштву. Професионална етика официрског кора развија се путем систематског војног васпитања у војној академији, путем војне обуке и образовања током школовања у осталим високим војним школама и академијама, кроз посебно осмишљен рад официрског кора сваког гарнизона и кроз рад у служби путем професионалног образовања и социјализације у војсци и друштву.

Професионална етика официрског кора не сме да се издигне изнад, односно да буде изван или испод вредности које друштво и држава не прихватају. Односно, између грађанске етике, војничке етике и етике официрског кора не смеју да буду тако велике разлике да практично постају непримерене једна другој у ратним условима. Између њих треба да постоји одговарајућа међузависност и хармонична веза.

Професионалном етиком официрског кора на погодан начин треба да се спрече и потисну сви ставови којима се подстиче и изазива милитаризација државе и друштва. Увек се мора узимати у обзир основни задатак и намена војске и њеног официрског кора према отаџбини, држави, друштву и нацији.

Етика официрског кора мора да осведочи вредности официрског кора путем професионалне официрске војничке части и да, уједно, даје потврду одрживости и ваљаности, пре свега, официрског кора, а преко њега и целокупног старешинског кадра, па и целе војске.

Неспорно је да сваки старешина мора да буде стручњак своје специфичне професије, да је одговоран за своју јединицу и војнике, и да је веран бранилац слободе и части отаџбине и свога народа, али уједно мора да буде везан чврстим спонама јаког етичког осећања, одговорности и професионалне части. То официрима намећу професионална етика, лична свест и одговорност, унутрашње осећање части и спољни захтев професионалне части, коју условљава веома моћно сам официрски кор.

Своју професионалну етику официрски кор прати, уздиже, промишљено и пажљиво преиспитује и, уколико треба, усклађује с одговарајућим структурама, организацијама и институцијама у држави и друштву. При томе је значајно да се изузетна пажња посвећује проучавању, разради и прикладном усвајању најбољих националних врлина и особина које су имале највећи утицај на развој војске, војне професије и војноетичке мисли. Ниво и степен развоја војноетичке мисли у војскама многих држава највише одређују вредности које се усвајају у етици официрског кора, мада и сам официрски кор значајно утиче на цео армијски организам путем своје професионалне етике.

Етичко понашање и морално владање одређени су кодексима официрског кора,¹¹ који је неумољив у спровођењу тих кодекса, односно норми и стандарда. Посебно је значајно да су ти кодекси све оштрији што је чин официрски виши и што је функција коју официр обавља вишег ранга. Хијерархија етичких норми треба да је усклађена са војном хијерархијом. То је неопходан услов да би уопште етика официрског кора могла да се успостави и изграђује на здравим и поузданим основама. Дакле, што је виши ниво дужности, то је виши захтев професионалне етике, па самим тим и професионалне официрске части. Тек тада претпостављени може са потпуним моралним правом да каже свом потчињеном да следи његов пример, да се тако и тако мора радити, понашати и владати. Ако је, пак, официрска етика иста за све, онда се однос према претпостављеним старешинама изједначава, и мање се цени и уважава субординација. Изједначене етичке норме повлаче изједначавање части, што је веома опасно, нарочито у рату. Не могу да владају исти етички кодекси, на пример, за поручника и генерала; ни њихове части не смеју да буду изједначене, јер им ни дужности, ни одговорности, ни важност, а ни обавезе нису исте. Према томе, из хијерархије етичких вредности у официрском кору које су усвојене и опште прихваћене произилазе веома јасне хијерархије професионалне части, које одговарају хијерархији моћи у војној организацији. То би морало да буде јасно свима у целој војсци. То мора да буде став официрске етике који захтевају држава, друштво и нација, и у вези с тим не би требало да буде никаквих дилема.

Када се успоставе најважније и најсадржајније етичке норме и одговарајући стандарди – кодекси, они значајно доприносе развијању здраве позитивне селекције и кадровске политике у старешинском кадру уопште, а посебно у официрском кору. Кадровска политика у војсци не би смела да буде подложна неким произвољним, личним или политичким уплитањима. Она би морала да има свој перспективан и квалитетан ток, уз потпуно уважавање, поштовање и подстицај већине официра, старешина, па и самог демократског система у држави.

Официрски кор са развијеном професионалном етиком има услове за развијену професионалну част.¹² Управо такав официрски кор редовно обезбеђује веома квалитетне старешине у случају рата, уз реалне

¹¹ У Артиљеријском кадетском корпусу царске Русије, написан је 1778. године *Приручник младом официру*. Између, осталог, у вези с моралним кодексима официра, објашњавало се како да поступају у различитим ситуацијама, како да воде разговор, како да штите част, како да се односе према непријатељу итд.

¹² Етички проблеми армије, односно војске, почивају на релацији: част – официр. Управо због тога, значај официрске части се веома често наглашава. Официрска част је тако главна тема војно-етичких чланака. Као карактеристичан пример може послужити „Војни зборник“ из 1875. године, који је публикувао „Примедбе о општим војним принципима“, у којима су питања части официра имала скоро главно место (Д. Волкогонов, *Војничка етика*, Москва, 1976). Да је та проблематика код нас запостављена потврђују многи аргументи. На пример, у *Војном лексикону* и *Војној енциклопедији* не постоје термини: част и етика, односно војничка или официрска етика или част. Готово да и нема значајнијих војних едисија које разматрају војничку етику или војничку част.

претпоставке да ће дати војсци и народу, држави и отаџбини, сјајне команданте и изванредне војсковође. Он тада показује своје праве и неприкосновене вредности и потенцијале. Такви официри, команданти и војсковође остају по својим великим делима трајно уписани у историју народа.

Ако се узму у обзир стратегијске одлуке које мора да донесе начелник генералштаба у рату, понекад и у веома кратком временском периоду, а којима се у критичним тренуцима рата значајно, чак пресудно утиче на судбину и будућност државе и нације, јасни су високи захтеви професионалне етике, професионалне части и његове унутрашње квалитетне позитивне селекције. Све то треба да утиче на стварање моћног генералштаба, на који могу и у најтежим временима отаџбина, народ и држава да се ослоне с потпуним поверењем да ће умети да учини све на најбољи и најчаснији начин, а на своју славу и част, и понос отаџбине, државе и народа.

Професионална част официрског кора

Када се говори о официрској части посебно се мисли на професионалне официре и њихову професионалну част. У војскама појединих земаља официрска част има различито значење, као и традицију, професионалну етику и основе на којима се изграђују.

Част¹³ официра је њихова реална вредност, која је заснована на: верности отаџбини и датој заклетви; високом моралу, правди и истини; снажној вољи и осећању дужности; храбрости и јунаштву; националном духу, другарству, поносу и достојанству; одмерености и стручној оспособљености и изузетном националном патриотизму и самопрегоревању. Осим тога, официрска част је призната, уважена, проверена и доказана вредност официра у држави, друштву, нацији и својој војсци, нарочито у рату. Она је, даље, и лично схватање сопствених вредности, исказано као унутрашње осећање части.

Познато је да је за савесне и честите официре официрска част највећа вредност, па су такви официри савест своје професије. Њима је највише стало да се официрска част, част свих старешина, односно војничка част целе војске, развија, уздиже, поштује, штити и брани, па као таква и друштвено призна.

Шема 2

Официрска част је најпоузданија веза између официрског кора и отаџбинског идеала

¹³ У својој књизи *Морално васпитање*, Саво Оровић даје појмовно одређење термина част и достојанство, истичући чешће појам части (С. Оровић, *Морално васпитање*, ВИЗ ЈНА „Војно дело“, 1962, стр. 292).

Официрска част захтева велики степен моралности и верности; истинитости и јунаштва; националног патриотизма и поноса; карактера и несаломљиве воље; дружељубља и братске слоге; упорности у рату, реду и дисциплини, и самопрегоревања и пожртвовања, укључујући и спремност свесног давања живота за највише националне и отаџбинске идеале.

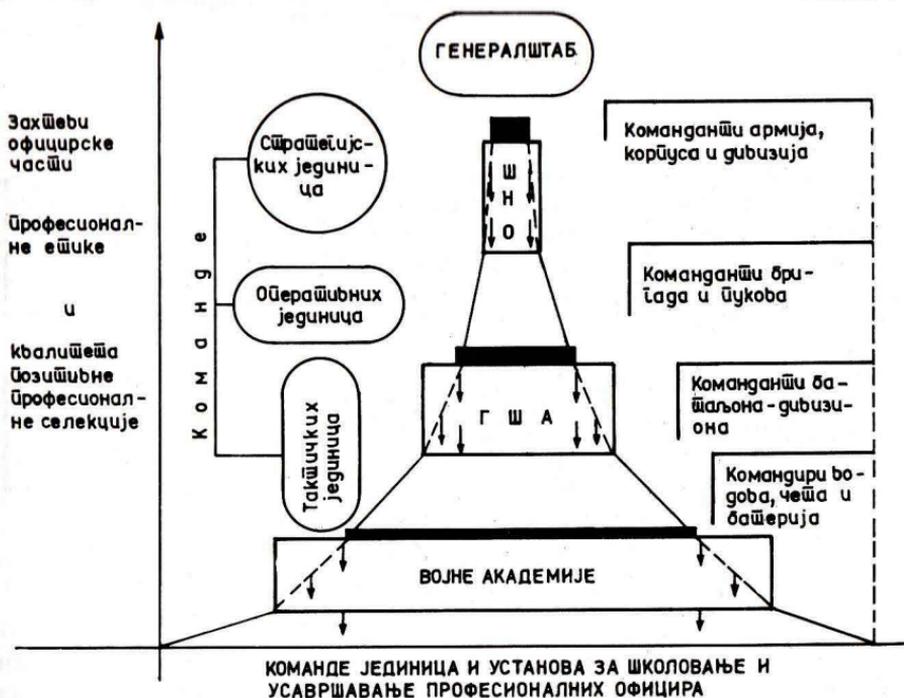
Одбрана слободе и части отаџбине официрском кору је отаџбински идеал. Оданост том идеалу официри исказују кроз јавно дату часну реч у заклетви, потврђују својом високом професионалном чашћу, а јачају снажним утицајем официрског кора, који је под окриљем државе. Професионална част официрског кора своју моћ заснива на: професионалној етици; провереној, показаној и поузданој официрској части сваког официра; личној и узајамној одговорности сваког официра према официрском кору; колективној одговорности официрског кора за сваког појединог официра и кора као целине, и на његовој заклетви датој отаџбини, држави, народу и војсци.¹⁴

Професионална част официрског кора гарантује верност дужностима и датој заклетви свих активних официра, а преко њих свих осталих старешина и војске у целини. Она у друштву и војсци, а нарочито у самом официрском кору, чини кичму војничке части. Али, официрска част официрског кора није прост збир појединачних части сваког професионалног официра једне војске; она је већа и поузданија снага од самог збира појединачних части, тим пре што је заснована на хијерархији вредности професионалне части на основу висине чинова и нивоа дужности која се обавља у војсци. Већи чин и функција већег ранга, на основу хијерархије захтева професионалне етике официрског кора, имају већу професионалну част.¹⁵ Тако се са виших нивоа командовања намећу, контролишу и подстичу квалитет и хомогеност официрске части свих потчињених официра у јединици, односно установи (шема 3). На тај начин се постиже и већи и поузданији ниво укупне професионалне части официрског кора у односу, на пример, на официрски кадар.

Квалитетан официрски кор много пажње посвећује васпитању војничког карактера. Он тежи да се војнички карактер испољава у три

¹⁴ О официрском кору и војној части Стеин каже следеће: „Специфично војно образовање и специфична војна част нашли су објективан израз у официрском кору. *Та част није она иста као код држављања опште, него је част војног позива: официр мора бити достојан не само оружја, него и војног позива. И отуда излази, да нечасност не вређа само официра самога, него и његове другове.* На овом осећању, части самог позива, и одговорности за њу, почива војнички дух официрског кора, који се ни у ком облику не може надокнадити послушношћу, нити га може створити каква теорија или каква заповест ако буде изгубљен“.

¹⁵ У литератури се налазе два основна става: 1) да је част једнака за све, и 2) да част није једнака и да зависи од реалних и признатих високих моралних вредности које личност, установа или организација имају у својој социјалној средини. По ономе што захтева од етичких вредности од појединца, част је иста за све. То је посебно карактеристично за војну организацију и њену војничку, а поготову официрску част. И код војника и код официра част треба да је изнад живота, али се оне разликују у реалној вредности, по значају, утицају и моћи које има једна у односу на другу (С. Оровић, *исто*).

Приказ хијерархије професионалне етике и официрске части коју намеће официрски кор

основна, односно најважнија садржаја. То су: правилан однос према дужностима,¹⁶ снажна и несаломљива воља и љубав према части.¹⁷ Прихватање дужности је нарочито важно што увек говори и заповеда шта да се ради; снажна и несаломљива воља намеће и захтева да се све што је потребно победоносно и на време обави, док љубав према части и професионална част морају да контролишу и управљају том снажном вољом, усмеравајући је на верност према својим дужностима. Тиме се постиже да официрски кор својом унутрашњом организацијом и у свом бићу развија посебан војнички карактер, који представља личну и колективну вољу, смишљено вођену, усмерену снажном вером, моралом и разумом, а контролисану, осећањем дужности, гласом савести и професионалном чашћу (шема 4).

¹⁶ *Верност према дужностима* је неубичајен појам код нас у послератној војној терминологији. Он подразумева непоколебљиву оданост и истрајност да се своје дужности обављају доследно, у свим условима и околностима и без контроле других.

¹⁷ *Љубав према части* се изражава као честољубље, које не треба мешати са другим појмом „честохлепље“, односно похлепност за чашћу. Љубав према части је унутрашње осећање које нас води да у свом раду и понашању чинимо дела која су часна, уз сопствено уверење да добро чинимо и да због тога осећамо унутрашње задовољство. Суворов каже да се без честољубља не може бити ни генерал, ни добар официр, па чак ни прост војник (опширније: В. А. Драгомиров, *Наука побеђивања Суворова*).

Приказ најважнијих основа на којима се изграђује војнички карактер

Официрски кор са развијеном професионалном чашћу увек тежи да у својој организацији развија најбоље и најквалитетније особине свих официра. Он такве квалитете, особине и врлине подстиче и преноси на сав старешински састав, а нарочито на систем и васпитно-образовни процес школовања питомаца војних академија и средњих војних школа.¹⁸

Сваки добро организован официрски кор из своје средине, на веома ефикасан начин, удаљава све официре који га нису достојни. Појаве бешчашћа, лажи, крађа, кукавичлука, криминала, потказивања, нерада, саможивости, егоизма, пијанства, недисциплине и других порока официрски кор спречава, санкционише или такве појединце протерује из своје организације.¹⁹ Само врлине које су достојне официрске професије у најплеменитијем смислу значења официрски кор негује, развија, уважава, штити и брани. У том смислу развија се позитивна професионална селекција, која даје најбоље, најпоузданије, најспособније и

¹⁸ Генерал-пуковник Саво Оровић, први начелник Војне академије након Другог светског рата, каже: „Појам и осећање части и здраво честољубље у армији треба развијати и јачати до највећег степена, а то не представља нарочиту тешкоћу јер су ова осећања развијена код наших народа. Такво васпитање треба у трупи потенцирати и издићи тако да сваки официр за своје војнике може казати као Скобелев: Не бојте се смрти, колико срамоте“ (С. Оровић, *исто*, стр. 296).

¹⁹ О лажној части Милош Васић каже: „Често се сунце части насмеје и на оне који част спољашње гаје. Тога је увек било: лажне части и нечасног пробијања напред. Ловац лажне части увек гледа да се користи слабашћу својих другова. Он за то употребљава сва ниска средства: ласка сујети, нема никад свог гледишта, него одобрава онеме чију милост проси. Он се претвара на све начине: чини озбиљно лице и кад не треба, светли од уживања макар и луд говор слушао, тихо и понизно иде, ниским гласом говори итд.“ (М. Васић, *Висока војна дисциплина*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1909, стр. 78).

најумније официре. Они постају елита официрског кора и целе војске. Професионална част такве елите официрског кора мора да буде беспрекорна. Сваки официр који заврши Генералштабну академију, а нарочито онај који заврши Школу националне одбране, треба да припада тој елити. Њихов број није велики, али су им моћ и утицај огромни. Таква елита официрског кора снажно утиче на целокупан официрски кор, старешински састав и своју војску. Она тежи да војничке дужности буду јасно одређене, да добију сталност у примени и да, уједно, буду вођене васпитаном, поузданом и развијеном војничком чашћу. Та елита намеће схватања и убеђења да никакви војни прописи и правила не могу тако поуздано утицати на извршавање дужности колико војничка част.²⁰

Професионална част официрског кора јасније захтева и поставља односе на релацији: дисциплина – војничка част. Наиме, војска може веома дисциплиновано да извршава и наређења за дела која не одишу војничком чашћу. Управо због те опасности војничка част коју образује официрски кор, са својом високоразвијеном професионалном чашћу, ограничава дисциплину у оквиру садржаја и наређења који су човечни, разумни, племенити и трајни; управо онако како је то условљено општеприхваћеним моралним нормама и војничком етиком.

Ради заштите професионалне части официрски кор предузима многе мере које за друга занимања или професије нису значајне или би, чак, изазвале силна негодовања, одбијања, различите коментаре и оцене. Ипак, без обзира на могућа негодовања, намена, циљеви и узвишена отаџбинска и национална дужност официрског кора то оправдава, намеће и захтева. Једна од значајних специфичности официрског кора јесте његова затвореност за све контакте, особе, организације, места или ситуације који могу на било који начин негативно да утичу на његову монолитност, слогу, углед, част, поузданост, достојанство и на посебну дужност коју има официрски кор.

Официрски кор и национална политика

Утицај и однос војске и официрског кора према националној и државној политици увек су били актуелни, а у одређеним ситуацијама и изузетно наглашени и моћни. Овај утицај и веза официрског кора са политиком били су изражени како у Краљевини Србији, тако и Краљевини Југославији. Посебно значајну улогу у друштвено-политичком животу имао је и старешински кадар у ФНР Југославији, односно у СФР Југославији.²¹

²⁰ Велики значај војничке части за војску потврђују бројни примери у историји појединих народа. Тако су, на пример, Римљани војничку част сматрали толико важном да чак ни по поразу нису хтели склопити мир ни под повољним условима. Сматра се да је величини Рима знатно допринело развијено осећање части и сама војничка част. Част су сматрали толико узвишеном да је у Риму слављена као богиња. Код њих је „Храм богиње части био саграђен над храмом богиње силе, тако да се кроз други могло доћи у први“ (Д. А. Маринковић, *О заштити официрске-војничке части*, Свесловенска књижара, М. З. Стефановића и друга, Београд, стр. 15).

²¹ Након Другог светског рата у ФНРЈ, као и током целокупног поратног периода

Општепозната је тврдња да је политика ушла у све сфере нашег живота. Због тога она захтева од свих грађана, па према томе и од припадника војске, а нарочито од официрског кора, да покажу и искажу одређену меру политичког ангажовања, расуђивања и знања. Професија официра мора да подразумева и спремност за одбрану политичких вредности. Да би се створило убеђење које је потребно официриу неопходно је да он поседује темељито политичко знање. С друге стране, оружане снаге су део извршне власти државе и њене политике. Како су официри командни део у оружаним снагама, они су, самим тим, део система извршне власти. Због тога је потребно да и васпитање и целокупан наставни процес у којем се школују питомци и официри буде такав да их оспособи и убеди да је улога оружаних снага у савременој демократској држави део целокупног животног склопа савремене државне целине. Ако са тог аспекта посматрамо однос официра као појединца, односно официрског кора као целине, и политике (мислећи при том тежишно на националну државну политику), стиче се утисак да је праћење и разумевање политике неопходан услов сваке савремене војске и њених официра. Степен и начини политичког ангажовања или искључивања официра из политичког живота различито се решавају и уставно и законски регулишу у свакој држави.

Како кроз оружане снаге током служења војног рока пролази готово целокупна мушка популација омладине, то су оружане снаге укључене у национални, васпитно-образовни и политички рад. Тај рад неизоставно намеће потребу познавања, разумевања и политичке освештености официра и њиховог одмереног и јасног политичког ангажовања у националном и државном интересу.

У свету постоје различити аспекти ангажовања и односа официра према политици – од оних у којима официри имају одлучујући утицај на вођење државне политике до оних у којима се официри потпуно искључују из сваког облика политичког ангажовања, уз сталну полицијску и политичку контролу. Ипак, у већини земаља политичко ангажовање официра или официрског кора одређено је друштвено-политичким уређењем, националном и државном политиком, односом друштва према војсци, степеном развијености демократских односа и традицијом војне политике.

Постоје три основна облика односа официрског кора и политике. У првом случају је дозвољено активно учешће официра у раду политичких странака, нарочито оних са национално-патриотским и демократским обележјима. У другом случају је ангажовање официра у политичком раду странака такво да официри у њима испољавају висок степен умерености, одмерености, националног јединства и традиције, међупартијске толеранције и слоге, а све ради јачања општедржавне, економске, привредне, правне, културне и војне моћи. Трећи облик односа је такав да се официрима, тј. свим старешинама, као и војницима, изричито

у развоју Југославије, Југословенска армија, односно касније ЈНА, имала је посебно значајну политичку улогу и била је снажан ослонац социјалистичке државе и Комунистичке партије, и чинила је значајну кохезиону снагу.

забрањује било какво политичко ангажовање, страначко опредељивање и деловање, при чему је искључива брига војске само способност њеног војног ангажовања према захтевима државне политике.

Сва та три основна облика односа политике и официрског кора имају предности и недостатке. У том односу редовно постоји велика опасност од милитаризације друштва и државе, а често и од војне управе као облика уређења основних политичких односа у држави; у другом случају су могућа одређена политичка подвајања у армијским срединама, нарочито у недовољно развијеним демократским односима и веома опречној страначкој структури, а у трећем случају у одређеном обиму се ангажују и уплићу политичари у активности војске, тако да се почињу бавити командовањем војском, уносећи веома опасан цивилни утицај у строго војничка расуђивања, одлучивања, односе, дух и морал, политику развоја и укупну борбену моћ целе војске.

Сваки савремени војник, а посебно старешина – официр, мора да размишља и да се понаша као и други, мора да има политичке погледе и истовремено, да буде свестан своје грађанске одговорности према својој отаџбини како би своје дужности и задатке могао потпуније да обавља.

Официр је државни службеник с отаџбинским идеалом као светињом. За официре највиших чинова и дужности у војсци може се рећи да су у одређеном степену „државног функционера“, јер заиста морају да познају суштину и важност свих унутрашњих, али и спољашњих снага које утичу на стабилност и демократију у држави.

Степен политичког образовања и васпитања официра и официрског кора мора да се уздиже упоредо с рангом високих војних школа и функција на одговарајућим формацијским местима. Официри су део националне и грађанске интелигенције, а у својој струци су специјалисти као што су други специјалисти у својим струкама. Међутим, ниједан специјалиста који ради у државној струци не сме да буде политички неук. Уколико је такав, наноси више штете него користи и не може да удовољи високим захтевима веома одговорне професије.

Однос отаџбинског идеала официра, односно официрског кора, и политичког знања, расуђивања, па чак и ангажовања у политици је изузетно важан. Отаџбински идеал је основ, стуб, окосница, смерница и захтев којем се прилагођавају, повијају, усмеравају, усаглашавају, мире и снаже сви облици политичког васпитања, образовања, ставова, поступака и ангажовања официра и војске као целине. Став да политика тежишно припада политичарима није споран, али је у прихватљивом обиму и остале професије морају пратити, демократски развијати, оплемењивати, разумевати и за њу као друштво и држава одговарати.

Официрски кор се никако не сме бавити политиком на начин на који то раде политичари. Такође, ни кор, ни официр појединац не би смели да пропагирају политички правац одређене странке или странака. Такви поступци се нарочито забрањују у војсци. Међутим, своју грађанску државно-правну дужност официри, као и остали грађани, изражавају приликом гласања на изборима. Сваки други однос официра према

политици мора да буде регулисан законом о војсци, правилом службе и другим актима.

Официрски кор, због своје посебно значајне отаџбинске и националне части и дужности, када је реч о односу официрског кора и политике, мора имати стално на уму познату максиму војводе Живојина Мишића: „Српски официр и српски војник треба да знају само за једну политику, а то је ослобођење и уједињење српства, и изван те идеје за њих не треба да има друге политике“.²² У тој поруци свим официрима наше војске јасно и стратегијски визионарски је одређен став и политички садржај основних поставки на којима се мора градити однос официрског кора према националној политици. Наша национална историја кроз наведену реченицу славног војводе опомиње и подсећа на прави однос официр – политика. Сва друга решења – од оних у којима је наглашенији политички утицај официра у националној и државној политици до оних у којима су официри на маргини политичког ангажовања – сигурно доноси више штете за народ, државу и отаџбину.

Закључак

Официрски кор је веома специфична професионална организација у поређењу са осталим облицима професионалног корпоративног или другог организовања, с великим предностима у односу на официрски кадар или неки други облик организовања официра, попут партијског, идеолошког или синдикалног организовања. Због тога има посебну важност и за нашу војску, а своју моћ испољава: високим степеном верности отаџбини, друштву и нацији; снажним утицајем на целокупни састав војске; развијеном професионалном позитивном селекцијом старешина великих интелектуалних, моралних, стручних, командних и руководећих потенцијала; општеприхваћеном професионалном етиком и развијеном хијерархијом официрске части; узвишеним националним патриотизмом и родољубљем; настављањем славних слободарских традиција; непоколебљивим официрским духом; уваженим социјалним и друштвеним статусом; веома добрим познавањем националне и војне историје и националне културе; васпитавањем, оспособљавањем и школовањем питомаца војних академија, и усаглашеношћу свог рада и понашања са осталим структурама у друштву и држави, а на основу државних и политичких ставова и одлука. Официрски кор мора да има уверење да је саставни део националне интелигенције, али са специфичном улогом и задацима, који су одређени уставом и одговарајућим законима, правилима и прописима, етичким нормама и кодексима официрске части.

Дух и моћ официрског кора морају да се формирају, изграђују и уздижу у миру, испољавају у евентуалном рату и настављају након рата, чак и у условима неповољног тока рата и поратног стања. У области ратне вештине официрски кор је обавезан да доноси исправне и правремене процене, на које се могу ослонити политика, држава,

²² Ж. Мишић, *исто.*

друштво, нација и војска. Јер, погрешне процене које даје официрски кор, још ако су засноване на неким сумњивим уверењима о „трајном миру“, редовно имају веома тешке последице у рату.

Официрски кор требало би да развија професионализам у војсци, тако да буде примерен нашем националном, културном и духовном менталитету, у којем су патриотизам, част и светиња отаџбине најјачи мотиви професионалних војника, а новчана накнада само део друштвеног признања, значајнији него раније, али никако не пресудан. Наш професионални војник треба да је нашег рода, нашег кова, нашег духа, наше славе и наше традиције, јер официрски кор даје дух и моћ професионалној војсци. Он је васпитава, обучава и води, и у стању је да то најбоље уради. Савремен, квалитетан и одан официрски кор је доказано најбоље решење. Официрски кор славне српске војске и сада може да буде узор и најбољи пример за то: својом официрском чашћу стекао је славу, а нама оставио најлепши путоказ. Пошто пут постоји – не тражимо стазе.

Литература:

1. В. Недзвецки, *Општи услови васпитања западно-европски војсака*, Штампарија „Доситеј Обрадовић“, Београд, 1902.
2. Информативни билтен превода, ЦВВШ ОС „Маршал Тито“, бр. 6, 1992.
3. Пуковник М. К. Радовановић, *Карактер и част*, „Ратник“, септембар 1922.
4. Живојин Ранковић, *Војвода Радомир Путник – његов живот и рад*, Државна штампарија, Сарајево, 1926.
5. Антоније Ђурић, *За част отаџбине*, НИРО „Књижевне новине“, Београд, 1985.
6. *Неговање и вредновање традиције у ВЈ, ВИНЦ*, Београд, 1993.
7. Милан Живановић, *Пуковник Апис – Солунски процес хиљаду деветсто седамнаесте године*, Београд, 1955.
8. Сабрана дела Слободана Јовановића, *Из историје политичких доктрина*, књига 1, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д., 1935.
9. Милан Шантић, *Витезови слободе*, Штамп државне штампарије Краљевине Југославије, Београд, 1938.
10. Ружица Росандић и Весна Пешић, *Ратништво, патриотизам, патријархалност*, Центар за антиратну акцију, Београд, 1994.
11. Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990.
12. Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, Државна штампарија, Београд, 1879.
13. Морис Цановић, *Војници у политичком развоју нових земаља* (The Military in the Political Development of New Nations), Chicago, 1960 (извод превода на српски језик).
14. Жак Ван Дорн, *Идеологија и војници*, (On Military Ideology), Rotterdam, 1971 (извод превода из дела књиге *О војној идеологији*).
15. Чарлз Москос, *Војска која долази: цивилна, традиционална или вишеструка* (скраћени прилог у књизи Ф. Таргер, Р. Коненсберг, *National Security and American Society*, University Press of Kansas, 1973).